



عوامل موثر در گسترش مهاجرت به کلانشهر تهران

دکتر کریم حمدی

دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات

سروش فتحی

دانشجوی دکتری و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار
(نویسنده و مسئول مکاتبات)

چکیده

به دنبال گسترش امکانات اشتغال در بخش نوین، مهاجرت افرادی که در جستجوی درآمد بیشتری هستند ادامه خواهد یافت. با افزایش تراکم جمعیت در شهر بهای زمین در مناطق شهری، هزینه های مسکن، حمل و نقل مواد خوراکی و دیگر امکانات شهری بالا می رود. این امر شکاف بین سطح درآمد روستایی و شهری را تنگتر می کند و بنابراین، آهنگ شهرنشینی و روند مهاجرت کندتر می شود. با ادامه روند توسعه، گوناگونی فعالیتهای بخش نوین اقتصادی بیشتر شده و بخش شهری، به صورت یک نظام یکپارچه مستقل از شهرهای مختلف درمی آید که هر کدام در جهت تخصص یافتن در جنبه ای از فعالیتهای اقتصادی، توسعه می یابند. در این مسیر، روند شهرنشینی با جذب منابع انسانی به سوی فعالیتهایی که بازده اقتصادی بیشتری دارند، در تمام جنبه های توسعه اثر می گذارد. این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش اجراء توصیفی (همبستگی) است. جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه اساتید، متخصصان و مدیران در حوزه مدیریت، علوم اجتماعی و فرهنگی می باشند. در این پژوهش از روش نمونه گیری تصادفی استفاده شد و تعداد ۱۵۰ سشنامه در میان نمونه مورد پژوهش توزیع شد که در این میان ۱۳۱ پرسشنامه بصورت کامل تکمیل و به پژوهشگر عودت داده شد. ابزار گردآوری داده ها در این مطالعه بصورت پرسشنامه ای بوده است. پرسشنامه مذکور در دو بخش الف) مشخصات فردی و ب) گویه ها با ۴۰ گویه می باشد. بر اساس ارزیابی حاصل از نتایج آزمون فرضیات تحقیق و ارزیابی آراء خبرگان از میان مؤلفه های هشتمانه، عوامل اقتصادی شهر تهران در جایگاه نخست، عوامل اقتصادی مبدا در جایگاه دوم و عوامل سیاسی شهر تهران در جایگاه انتهایی عوامل تاثیر گذار در مهاجرت به کلانشهر تهران قرار دارند.

واژگان کلیدی

مهاجرت، کلان شهر تهران، مؤلفه اقتصادی، مؤلفه فرهنگی، مؤلفه اجتماعی، سیاسی

مقدمه

مراکز شهری، نقش راهبردی در توسعه دارند. از نظر تاریخی، پویای صنعتی شدن و توسعه اقتصادی با امواج چشمگیر مهاجرت به مراکز رشد یابندهی شهری که بازار عرضه کارند، همراه است. برای اینکه از منابع کمیاب عمومی، از طریق بهره گیری از صرفه جویی های ناشی از تولید بیشتر، بهترین استفاده به عمل آید، معمولاً امکانات تولید نیرو و استفاده از آب، نظامهای ترابری و دیگر امور زیربنایی شهری عمومی در مناطق شهری بنا نهاده می شوند. دسترسی به امکانات زیربنایی شهری، هزینه های بنگاه های صنعتی را که در این مناطق قرار دارند پایین می آورد. چنانچه دسترسی به بازارهای متنوع و گسترده ترکار و دیگر عوامل تولید نیز همین تأثیر را در جریان صرفه جویی های ناشی از تولید بیشتر را دارند (هدایتی و منصوره ۱۳۵۷: ۲۹).

در برنامه توسعه که عمدتاً به وسیله اقتصاددانها تنظیم می شود، افزایش تولیدات صنعتی به طور نسبی منجر به بالا رفتن سطح اشتغال (مزدگیری) در صنعت می گردد. در اثر بهبود سطح درآمدها، میزان پس اندازها رو به افزایش می گذارد که برای سرمایه گذاری در امور صنعتی امکانات بیشتری فراهم می گردد. با افزایش درآمد، ترکیب تقاضای داخلی تغییر کرده و علاوه بر مواد غذایی، مواد غیر غذایی از قبیل امکانات نوین درمانی، خدمات مسکن و همچنین فرآورده های صنعتی نیز مورد تقاضا قرار می گیرند که به نوبه خود محرکی برای رشد بیشتر بخش نوین جامعه می شوند. با ادامه تحول در ترکیب تولیدات و الگوهای مصرف، سهم کشاورزی در اشتغال نیروی انسانی کاهش و سهم صنایع و خدمات، افزایش می یابد. حرکت نیروی کار از محیط فعالیتهای روستایی نسبتاً کم بازده به سوی بخشهای نوین خدماتی و صنعتی پردرآمدتر، افزایش عمومی سطوح درآمد متوسط را در پی داشته و موجب تحریک بیشتر رشد اقتصادی می شود (نورایی ۱۳۷۶: ۵).

بیان مساله

مهاجرت مهمترین عامل خارجی تغییر تعداد و ساخت جمعیت است. برخی از کشورها قسمت اعظمی از فرهنگ و تمدن امروزی خود را مدیون مهاجران هستند. در مطالعات جمعیت شناسی، نه تنها حجم و چگونگی مهاجرتها از کشوری به کشور دیگر از اهمیت خاصی برخوردار است، بلکه حرکات و جابجایی جمعیت در داخل یک کشور نیز می تواند حداقل در برخی از دوره های زمانی موجب عمران و آبادی و یا رکود و عقب ماندگی شود. امروزه برخی از مسائل و مشکلات کشورهای در حال توسعه را به چگونگی مهاجرت های داخلی آنها نسبت می دهند و مهاجرت های «بی رویه» را عامل اصلی رکود کشاورزی و تشدید مسایل و مشکلات شهری می دانند. (زنجانی، ۱۳۷۱: ۱۷۷).

تقریباً همه کشورهای در حال توسعه مهاجرت و شهرنشینی را مبرم ترین مسأله جمعیتی خود می شناسند. تا آنجا که فشار این دو جریان را از عامل باروری و آهنگ رشد طبیعی

جمعیت، جدی تر می دانند. هم اکنون شهرهای عمده این گونه کشورها وسعت زیادی یافته و در مقایسه با شهرهای کوچکتر و مناطق روستایی، گسترش بسیار سریعی دارند. باور همگانی بر این است که مسائل عمده‌ای مانند بالا رفتن شمار بیکاران شهری، خانه‌های تنگ، امکانات ناکافی آب و برق، بهداشت نامناسب، کمبود امکانات آمد و رفت و دیگر خدمات و کاستی همه جانبه کیفیت زندگی شهری، ناشی از روی آوردن مهاجران روستایی به شهر می‌باشند. همچنین عموماً باور دارند که مهاجرت به شهرها، مناطق روستایی را بی‌تاثیر باقی نمی‌گذارد. این امر نه تنها اعضای فعالتر را از روستا بیرون می‌کشد، بلکه موجب می‌شود، جریان منابع سرمایه‌گذاری ملی عموماً به سوی شهرها سرازیر گردد (ابراهیم زاده ۱۳۸۰: ۴۵).

البته اگر مهاجرت را تنها با برداشت منفی بنگریم و آن را عاملی زیانبخش برای توسعه در کشورهای کم‌درآمد بدانیم، به خطا رفته‌ایم. مهاجرت روستایی به شهر و رشد شهرها، نقشی مهم در فرآیند توسعه دارد. روی آوردن مهاجران جریان شغل به شهرها، نه تنها عرضه کار را در شهر افزایش می‌دهد، بلکه خود محرکی برای گسترش صنعت و دیگر تلاشهای اقتصادی شده و از این رو، امکانات اشتغال تازه ای را فراهم می‌نماید. از سوی دیگر، جریان مهاجرت به خارج از روستا ممکن است نسبت کار به زمین را کاهش داده و محیط تازه‌ای را در جهت تحول یافتن فنون تولید روستای آماده سازد. انتقال نیروی کار به سوی فعالیتهای مولد در شهر، ممکن است سرانجام موجب رشد تقاضا برای تولیدات روستایی شده و بنابراین، شرایط مبادله‌ی شهری - روستایی را تغییر دهد و بهای فرآورده‌های کشاورزی را نسبت به کالاهای شهری بالا برد. افزایش بهای محصولات کشاورزی می‌تواند به نوبه خود، محرکی در جریان تولید کشاورزی و بالا رفتن درآمدهای روستایی شود. همچنین پولهایی که به وسیله مهاجران، از شهر به روستا فرستاده می‌شود - ویژه اگر این پولها در پویتهای سرمایه‌گذاری در روستا به کار افتند - ممکن است توزیع درآمد را بین جمعیتهای شهری و روستایی، بهبود بخشد (زیمل ۱۳۸۵: ۳). لذا این تحقیق به دنبال شناسایی مهمترین عوامل مهاجرت به کلانشهر تهران می‌باشد.

اهمیت و ضرورت تحقیق

شرایط واقعی جهان، با چارچوبهای نظری اقتصاد دانان در برنامه توسعه، همیشه تطابق ندارد. گرچه میزانهای کنونی رشد شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه با میزانهای مربوط به کشورهای توسعه یافته‌ی امروزی در سالهای پایانی سده‌ی نوزدهم قابل مقایسه است. تفاوتهای مهمی در روند شهرنشینی، چه در بنیادها و چه در پیامدهای آنها وجود دارد. سهم نیروی کار غیرکشاورزی شاغل در بخش صنعتی در کشورهای در حال توسعه‌ی امروزی در مقایسه با همتای تاریخ دیروزی آنها به مراتب کمتر است، یعنی تقریباً ۴۰ درصد در سال ۱۹۸۱، در مقایسه با ۵۵ درصد در سال ۱۹۰۰. یکی از دلایل پایین تر بودن سهم اشتغال صنعتی در کشورهای در حال توسعه (در این مرحله آغازین رشد صنعت) در برابر کشورهای توسعه یافته کنونی در مرحله مشابه (سالهای پایانی سده ۱۹)، این است که با وجود فراوانی

نیروی کار در کشورهای در حال توسعه، نیروی کار ذخیر آنها از جریان تولید منحرف می‌شود. به علاوه، شهرنشینی در کشورهای توسعه یافته‌ی امروزی، بیش از هر چیز محصول افزایش بهره‌وری کشاورزی بوده است. افزایش یاد شده از یک سو، انباشت سرمایه را در پی داشت و از سوی دیگر، نیروی کار اضافی روستایی به وجود آورد. به این ترتیب، منابع سرمایه‌های متناسب با توسعه‌ی شهری، شامل کالاهای سرمایه‌ای لازم برای بهره‌وری فزاینده‌ی نیروی کار شهری و صنعت و به گسترش فراهم آمد. بالا رفتن سطح درآمدها که در پی این امر روی داد، توانست نیروی کار اضافی در بخش کشاورزی را به مناطق شهری، یعنی به محلهایی که بخش صنعتی رو به رشد، فرصتهای شغلی کافی به وجود آورده بود، بکشاند. افزایش جمعیت شهرنشین و نیروی کار شهری منجر به گسترش تقسیم کار، افزایش تخصصها، به کارگیری بیشتر تکنولوژی، و صرفه‌جویی در مقیاس تولید گردید. پیامد مهم این توسعه، افزایش بهره‌وری، بالا رفتن سطح دستمزدها و معیارهای زندگی در مناطق شهری بود که این وضعیت، موجب تقویت مهاجرت روستایی به شهر می‌گردید. از این رو با توجه به پیشینه کشورهای توسعه یافته‌ی امروزی، شهرنشینی هم علت و هم پیامد بالا رفتن معیارهای زندگی بود (زنجانی ۱۳۸۰: ۶۳).

اما شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه، به طور عمده نتیجه‌ی دفع جمعیت از مناطق روستایی به طرف شهرها بوده است. در دوران پس از جنگ جهانی دوم، میزان مرگ و میر در مناطق شهری و روستایی کشورهای در حال رشد، به گونه‌ای غیر منتظره کاهش یافت. این کاهش مرگ و میر در مناطق تا اندازه‌ای نتیجه فراهم آمدن امکانات نوین درمان و تندرستی از سوی دولت و ورود داروهای از قبیل آنتی بیوتیکها بود. در نتیجه میزان مرگ کاهش یافت، ولی میزانهای زایش همچنان بالا ماند. این گونه افزایش طبیعی جمعیت، تاثیر مضاعف در افزایش رشد شهرها و آنگ شهرنشینی داشت. افزایش طبیعی با میزان بیشتر در روستاها موجب بالا رفتن جمعیت در این مناطق به اندازه‌ای شد که بخش کشاورزی، توان جذب آنرا نداشت و بنابراین شتاب روند مهاجرت روستایی به شهر را به دنبال آورد. در همین حال، در نتیجه رشد طبیعی فزاینده در شهرها، تاثیر افزایش طبیعی جمعیت در رشد شهری، بیش از تاثیر مهاجرت شهری به این مناطق بود. بنابراین، رشد شهر بیش از اینکه پیامد بهره‌وری فزاینده و بالا رفتن معیارهای زندگی باشد، مشکلات جذب نیروی کار و شیوه‌ی بهره‌گیری موثر از آنرا وخیم‌تر کرده است (صرافی ۱۳۸۱: ۴).

از دهه ۱۹۶۰ شهرهای جهان با رشد بی‌سابقه‌ای روبرو شدند. این مسأله در آمار زیر کاملاً مشهود است. در سال ۱۸۰۰ میلادی تنها ۵۰ میلیون نفر در سراسر جهان در مناطق کوچک و بزرگ شهری زندگی می‌کردند. این میزان در سال ۱۹۷۵ به ۱/۵ میلیارد نفر و در سال ۲۰۰۰ به سه میلیارد نفر افزایش یافته که این جمعیت از کل جمعیت کره زمین در سال ۱۹۶۰ بیشتر است (هادیزاده ۱۳۸۲: ۱۲۹). شهرنشینی در قرن بیستم فرآیندی جهانی است که جهان سوم به گونه‌ای فزاینده به آن کشانده شده است. قبل از سال ۱۹۰۰ تقریباً رشد شهرها مربوط به

شهرهای غرب بود. پنجاه سال بعد از آن، افزایش در رشد شهرها در جهان سوم پدید آمد، اما دوره‌ی اصلی رشد آن در طول چهل و چند سال گذشته بوده است. روی هم رفته، رشد جمعیت شهری خیلی سریع‌تر از رشد جمعیت جهانی به طور کامل است (گیدنز: ۱۳۸۳: ۹۳).

در حال حاضر سه میلیارد نفر در شهرها ساکن هستند. امروزه سیاره ما دارای:

۱۹ شهر ۱۰ میلیونی و بیشتر

۲۲ شهر ۵ تا ۱۰ میلیونی؛

۳۷۰ شهر ۱ تا ۵ میلیونی و

۴۳۳ شهر ۵ تا ۱ میلیون می باشد.

با توجه به رشد کنونی جمعیت شهری، تخمین زده می‌شود که تا پایان سال ۲۰۳۰ بیش از ۶۰ درصد جمعیت جهان در شهرها ساکن شوند. در این زمینه، شهرهای کشورهای توسعه یافته به سرعت از فهرست بزرگترین شهرهای دنیا خارج خواهند شد. بین سالهای ۲۰۰۰-۱۹۸۰، شهرهایی چون لائوس، داکا، قاهره، تیان چین، حیدرآباد و لاهور در فهرست ۳۰ شهر بزرگ جهان بوده‌اند. تا پایان سال ۲۰۱۰، شهر لائوس پایتخت نیجریه سومین شهر بزرگ دنیا خواهد بود. شهرهایی چون توکیو، بمبئی، میلان و لندن از فهرست ۳۰ شهر بزرگ دنیا خارج شده و شهرهای نیویورک، ازاکا و پاریس تا سال ۲۰۱۰ به انتهای این فهرست خواهند رسید (هادیزاده، ۱۳۸۲: ۱۲).

طبق برآوردهای سازمان ملل، شرق و جنوب آسیا در حدود نیمی از جمعیت جهان را در سال ۲۰۲۵ در خود جای خواهد داد و تا آن تاریخ، جمعیت‌های آفریقا و آمریکای جنوبی بر جمعیت اروپا فزونی خواهد یافت (گیدنز: ۱۳۸۳: ۱۰۸).

مفهوم مهاجرت

مهاجرت به معنای حرکت وسیع، همه جانبه و گاه دسته جمعی روستائیان به سوی شهرها (مخصوصاً پایتخت) می‌باشد. این مهاجرت در مواردی چند به پیدایش حاشیه‌نشینی شهری، تورم بخش خدمات، رشد بیکاری پنهان و بسط آسیب‌های اجتماعی در شهرها منجر می‌شود (پیران: ۱۳۷۵: ۱۴). اگر از روزه مفهوم لغوی به مهاجرت نگاه کنیم، این واژه به معنی از جایی به جایی دیگر رفتن و در آنجا منزل کردن، دوری کردن از شهر و دیار خود، از موطن خود به جایی دیگر انتقال کردن و هجرت گزیدن است. در این تعریف به ملاک‌های (زمان، فاصله و انگیزه) توجهی نشده است و این مفهوم از بعد لغوی صرف توصیف گردیده است. بنابراین خیلی عام و کلی است و فقط مبین شرح صوری مفهوم است.

مهاجرت شکلی از تحرک جغرافیایی یا تحرک مکانی است که بین دو واحد جغرافیایی صورت می‌گیرد. این تحرک جغرافیایی، تغییر اقامتگاه از مبدأ یا محل حرکت به مقصد یا محل ورود می‌باشد. این گونه مهاجرت‌ها را مهاجرت دائم گویند و باید آن را از اشکال دیگر حرکات جمعیت که متضمن تغییر دائمی محل اقامت نمی‌باشد، تفکیک کرد. (کلانتری ۱۳۸۲: ۲۱۲).

لهسای زاده مفهوم مهاجرت را از جنبه شیوه معیشت مورد تأکید قرار داده است. او معتقد است: اصولاً مهاجرت روستا - شهری یک انتقال اصلی از ساخت مرکزی جامعه که در آن مردم از اجتماعات به طور کلی کوچکتر کشاورزی به اجتماعات بزرگتر و عمدتاً غیرکشاورزی حرکت می‌کنند را نشان می‌دهد. (لهسای زاده، ۱۳۶۸: ۱۵).

در کتاب مهاجرت، شهرنشینی و توسعه به چهاربعد ویژه مفهوم مهاجرت به شرح زیر اشاره شده است: تغییر در مکان، اقامتگاه، زمان و فعالیت.

الف) معیار مکانی: مفهوم مهاجرت بیانگر جابجایی از یک مکان به مکان دیگر است که همواره با تغییر «منطقه» و حرکت در «فاصله» مشخصی باشد.

ب) معیار اقامتگاهی: مفهوم مهاجرت بیانگر حرکتی است برای ماندن در جایی دیگر.

ج) معیار زمانی: سومین نمود جابجایی‌ها جمعیت، بعد زمانی آن است. بدین معنی که چه مدت باید کسی از محلی دور باشد تا مهاجر به شمار آید؟ از یک سو، پاسخ داده می‌شود که این یک تصمیم اختیاری (نظر شخصی) است. برخی صاحب‌نظران استدلال کرده‌اند که مهاجرت باید یک تغییر مکان اقامتگاهی باشد که طی آن، مرزهای از قبل تعیین شده یک منطقه برای مدت یک سال یا بیشتر پشت سر گذاشته می‌شود. بعد دیگر زمانی، دوره مبنای باشد و کسانی را که زمره مهاجران می‌آورد که در یک محدوده زمانی معین مهاجرت کرده‌اند.

د) معیار فعالیت: چهارمین بعد جابجایی جمعیت تغییر در یک مکان فعالیت است که تحرک جمعیت هم شامل تغییر در اقامتگاه و هم تغییر در محل فعالیت می‌شود. یک شخص می‌تواند بدون اینکه تغییری در محل اقامتگاهش بدهد، مکان فعالیتش را تغییر بدهد، مانند افرادی که پیوسته به طور روزانه یا هفتگی (بین محل کار و اقامتگاهش) رفت و آمد می‌کنند. (اوبرای ۱۳۷۰: ۴۹).

مهاجرت و برنامه ریزی منابع انسانی

یک برنامه ریز منابع انسانی، به دلایل گوناگون باید درباره آمایش مهاجرت آگاهی داشته باشد: نخست، مهاجران معمولاً برای بهبود بخشیدن به وضعیت اجتماعی و اقتصادی خودشان مهاجرت می‌کنند. بنابراین می‌توان مهاجرت را وسیله‌ای برای توسعه منابع نیروی انسانی جهت داد. دوم اینکه، در فرآیند توسعه، بیشتر کشورها در استفاده کامل از منابع انسانی و طبیعی خود با تضادهایی روبرو می‌شوند. حتی در کشورهای آسیایی که فشار جمعیت بر روی زمین عامل قابل توجهی است، گاهی سرزمینهایی با منابع فراوان نیروی کار پیدا می‌شود که اگر حرکت و سازماندهی آنان به طور دقیق برنامه ریزی شود، فرصتهای قابل توجهی برای استفاده کاملتر از آنها فراهم می‌شود (سیلانیا ۱۳۸۰: ۸۰). سوم، بهبود بخشیدن برابری و اجتناب از افزودن بر اختلاف سطح توسعه (بین مناطق مختلف) و کاهش دادن آن در کشورهای در حال توسعه امری منطقی است. برای رسیدن به این هدفها، لازم است که برنامه ریزان خط مشی‌ها (و برنامه‌های) توسعه اقتصادی و منطقه‌ای را برای توزیع کارآمدتر جمعیت

و فعالیتهای اقتصادی در سطوح ملی و منطقه‌ای هماهنگ کنند. چهارم، از آنجا که حرکت‌های جمعیتی سریع‌تر از دیگر متغیرهای جمعیت شناختی، از قبیل رشد جمعیت، تحت تأثیر تحولات اقتصادی قرار می‌گیرند این حرکت‌ها می‌تواند، ماهیت و سرعت رشد اقتصادی را تحت تأثیر قرار داده و تحولات عمده‌ای در توزیع مشاغل، درآمد و رفاه ایجاد نماید. برای نمونه در آفریقای حاره‌ای، با وجود امکانات کسب درآمد در کشاورزی و بالا بودن سطح بیکاری در شهرها، روند مهاجرت روستایی به شهر، نه تنها همچنان به جریان خود ادامه می‌دهد، بلکه در بعضی موارد شتاب هم دارد، این روند موجب بروز عدم تعادل در بازار کار و کمبود فصلی کار در مناطق روستای شده است (عظیمی ۱۳۸۱: ۸۷).

پنجم، با توجه به گزینشی بودن مهاجرت، این جریان می‌تواند وضعیت توزیع سنی و جنسی مناطق روستایی و شهری را تغییر دهد. که این امر موجب تحول در نیازهای آموزشی، کارآموزی و خدمات درمانی و تندرستی می‌شود. بنابراین، برنامه‌ریزی در امر آموزش، تربیت حرفه‌ای و خدمات درمانی و تندرستی، مانند سایر امور، نیاز به اطلاعاتی درباره‌ی ماهیت و میزان جریانهای مهاجرت دارد (تودارو ۱۳۶۷: ۴۳).

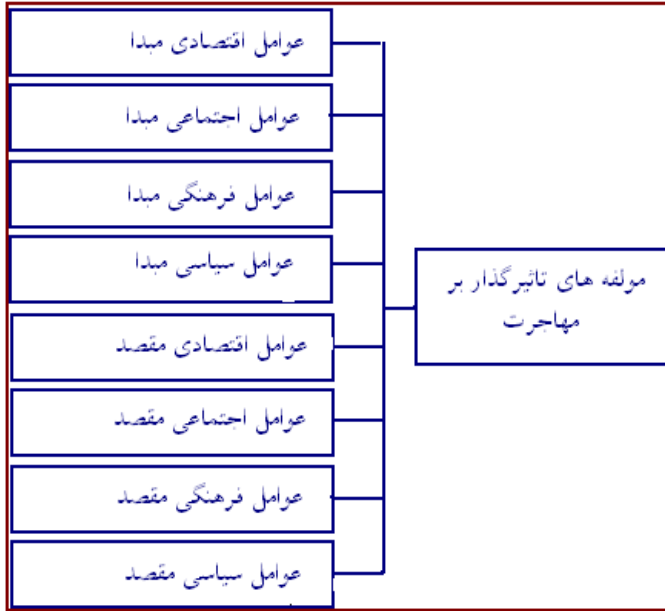
ششم، شهرنشینی بدون برنامه، بین گروهها و طبقات مختلف در شهر و بین مناطق روستایی تنشهایی ایجاد می‌کند. در جامعه‌های ناهمگن که اختلافهای مهم فرهنگی، سیاسی، قومی و زبانی در آنها آشکار است، رشد جنبشهای بومی‌گرای (مانند آنچه در شهرضا در انتخابات شورای شهر به وقوع پیوست) در سالهای اخیر با هدفهای یکپارچگی قومی و یگانگی ملی در ستیز قرار گرفته و مستلزم ارائه راه‌حلهایی به کمک خط‌مشی‌های مکانی متناسب است. بنابراین مهاجرت، فرآیند پیچیده‌ای است که مسایل خاص خود را دارد و این امر، راه‌های ویژه‌ای را متناسب با وضعیت هر کشور ایجاد می‌کند. این راه‌حلها بر پایه شناخت کامل واقعیت‌ها، تجزیه و تحلیل خط‌مشی‌ها، و ارزشیابی سیاستهای انتخابی صورت گیرد. نیاز مبرم این است که برای توسعه خط‌مشی‌ها، معیارهای مشخصی تدوین شود. زیرا این معیارها هستند که می‌توانند جهت و حجم جریانهای مهاجرت را با توجه به دستیابی به منابع مثبت و مطلوب تحت تاثیر قرار دهند، و نیز می‌توان به کمک آنها، از پیامدهای منفی و نابرابری‌های اجتماعی ناشی از توزیع ناسامان جمعیت را به حداقل رسانید (جواهری پور ۱۳۸۱: ۳۷).

مدل مفهومی پژوهش

چارچوب نظری یک الگوی مفهومی است مبتنی بر روابط تئوریک میان شماری از عواملی که در مورد مسأله مورد پژوهش با اهمیت تشخیص داده شده‌اند. این نظریه با بررسی سوابق پژوهشی در قلمرو مسأله به گونه‌ای منطقی جریان پیدا می‌کند.

در این پژوهش به منظور سنجش مولفه‌های عمده تاثیر گذار در مهاجرت، از مدل ترکیبی اورت لی و مایکل تودارو بهره‌گیری شد.

الگوی اندازه گیری میزان مهاجرت (مدل تلفیقی اورت لی و مایکل تودارو)



اهداف پژوهش

هدف کلی: تعیین عوامل عمده مهاجرت در کشور

اهداف ویژه پژوهش:

- ۱- شناسایی عوامل موثر در مهاجرت به کلانشهر تهران.
- ۲- تعیین سطح اثرگذاری هر یک از مولفه ها در مهاجرت به شهر تهران.
- ۳- رتبه بندی میزان تاثیر هر یک از مولفه ها.

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر اجراء توصیفی (همبستگی) است.

جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری شامل کلیه اساتید، متخصصان و مدیران در حوزه مدیریت، علوم اجتماعی و فرهنگی می باشند. در این پژوهش از روش نمونه گیری تصادفی استفاده شد و تعداد ۱۵۰ پرسشنامه در میان نمونه مورد پژوهش توزیع شد که در این میان ۱۳۱ پرسشنامه بصورت کامل تکمیل و به پژوهشگر عودت داده شد.

ابزار اندازه گیری

ابزار گردآوری داده ها در این مطالعه بصورت پرسشنامه ای بوده است. پرسشنامه مذکور در دو بخش الف) مشخصات فردی و ب) گویه ها با ۴۰ گویه می باشد.

سوالات پژوهش

- ۱) آیا عوامل اقتصادی مبدا در گسترش مهاجرت به شهر تهران تاثیرگذار است؟
- ۲) آیا عوامل اجتماعی مبدا در گسترش مهاجرت به شهر تهران تاثیرگذار است؟
- ۳) آیا عوامل فرهنگی مبدا در گسترش مهاجرت به شهر تهران تاثیرگذار است؟
- ۴) آیا عوامل سیاسی مبدا در گسترش مهاجرت به شهر تهران تاثیرگذار است؟
- ۵) آیا عوامل اقتصادی شهر تهران در گسترش مهاجرت به تهران تاثیرگذار است؟
- ۶) آیا عوامل اجتماعی شهر تهران در گسترش مهاجرت به تهران تاثیرگذار است؟
- ۷) آیا عوامل فرهنگی شهر تهران در گسترش مهاجرت به تهران تاثیرگذار است؟
- ۸) آیا عوامل سیاسی شهر تهران در گسترش مهاجرت به تهران تاثیرگذار است؟

فرضیات پژوهش

- ۱) عوامل اقتصادی مبدا در گسترش مهاجرت به شهر تهران تاثیرگذار است.
- ۲) عوامل اجتماعی مبدا در گسترش مهاجرت به شهر تهران تاثیرگذار است.
- ۳) عوامل فرهنگی مبدا در گسترش مهاجرت به شهر تهران تاثیرگذار است.
- ۴) عوامل سیاسی مبدا در گسترش مهاجرت به شهر تهران تاثیرگذار است.
- ۵) عوامل اقتصادی در شهر تهران در گسترش مهاجرت به تهران تاثیرگذار است.
- ۶) عوامل اجتماعی در شهر تهران در گسترش مهاجرت به تهران تاثیرگذار است.
- ۷) عوامل فرهنگی در شهر تهران در گسترش مهاجرت به تهران تاثیرگذار است.
- ۸) عوامل سیاسی در شهر تهران در گسترش مهاجرت به تهران تاثیرگذار است.

آزمون فرضها

جنس

	فراوانی	درصد	درصد اعتباری	درصد تجمعی
بدون جواب	7	5.3	5.3	5.3
مرد	65	49.6	49.6	55.0
زن	59	45.0	45.0	100.0
جمع	131	100.0	100.0	

همانگونه که از جدول بالا مشاهده می شود از مجموع ۱۳۱ نفر نمونه مورد پژوهش ۶۵ نفر معادل ۴۹.۶ درصد مرد و ۵۹ نفر معادل ۴۵ درصد زن و ۷ نفر معادل ۵.۳ درصد بدون پاسخ می باشند.

سن

	فراوانی	درصد	درصد اعتباری	درصد تجمعی
بدون جواب	4	3.1	3.1	3.1
20-25	8	6.1	6.1	9.2
26-34	59	45.0	45.0	54.2
35-40	50	38.2	38.2	92.4
۴۱ سال به بالا	10	7.6	7.6	100.0
جمع	131	100.0	100.0	

همانگونه که از جدول بالا مشاهده می شود از مجموع ۱۳۱ نفر نمونه مورد پژوهش ۸ نفر معادل ۶.۱ درصد در گروه سنی ۲۰-۲۵ سال ، ۵۹ نفر معادل ۴۵ درصد در گروه سنی ۲۶-۳۴ سال ، ۵۰ نفر معادل ۳۸.۲ درصد در گروه سنی ۳۸-۴۰ سال قرار دارند و ۱۰ نفر معادل ۷.۶ درصد در گروه سنی بالاتر از ۴۱ سال و ۴ نفر معادل ۳.۱ درصد بدون پاسخ می باشند.

تاهل

	فراوانی	درصد	درصد اعتباری	درصد تجمعی
بدون جواب	4	3.1	3.1	3.1
مجرد	55	42.0	42.0	45.0
متاهل	72	55.0	55.0	100.0
جمع	131	100.0	100.0	

همانگونه که از جدول بالا مشاهده می شود از مجموع ۱۳۱ نفر نمونه مورد پژوهش ۵۵ نفر معادل ۴۲ درصد مجرد و ۷۲ نفر معادل ۵۵ درصد متاهل و ۴ نفر معادل ۳.۱ درصد بدون پاسخ می باشند.

تحصیلات

	فراوانی	درصد	درصد اعتباری	درصد تجمعی
بدون جواب	8	6.1	6.1	6.1
کارشناسی	46	35.1	35.1	41.2
کارشناسی ارشد	46	35.1	35.1	76.3
دکتری	31	23.7	23.7	100.0
جمع	131	100.0	100.0	

همانگونه که از جدول بالا مشاهده می شود از مجموع ۱۳۱ نفر نمونه مورد پژوهش ۴۶ نفر معادل ۳۵.۱ درصد دارای مدرک کارشناسی، ۴۶ نفر معادل ۳۵.۱ درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد و ۳۱ نفر معادل ۲۳.۷ درصد دارای مدرک دکتری و ۸ نفر معادل ۶.۱ درصد بدون پاسخ می باشند.

(۱) عوامل اقتصادی مبدا در گسترش مهاجرت به شهر تهران تاثیرگذار است.

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean		
فرض ۱	131	8.2137	1.38123	.12068		
Test Value = 12						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
فرض ۱	-31.375	130	.000	-3.78626	-4.0250	-3.5475

تفسیر:

با توجه به اینکه مقدار (t) محاسبه شده (-۳۱.۳۷۵) با درجه آزادی (۱۳۰) و سطح معنی داری (۰.۰۰۰) از مقدار (t) بحرانی جدول بزرگتر است فرض صفر رد می شود. بنابراین با اطمینان ۹۹ درصد می توان قضاوت کرد که عوامل اقتصادی مبدا نقش مهمی در مهاجرت به شهر تهران دارد.

۲) عوامل اجتماعی مبدا در گسترش مهاجرت به شهر تهران تاثیرگذار است.

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean		
فرض ۲	131	8.6641	2.09619	.18314		
	Test Value = 12					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
فرض ۲	-18.214	130	.000	-3.33588	-3.6982	-2.9735

تفسیر:

با توجه به اینکه مقدار (t) محاسبه شده (۱۸.۲۱۴-) با درجه آزادی (۱۳۰) و سطح معنی داری (۰.۰۰۰) از مقدار (t) بحرانی جدول بزرگتر است فرض صفر رد می شود. بنابراین با اطمینان ۹۹ درصد می توان قضاوت کرد که عوامل اجتماعی مبدا نقش مهمی در مهاجرت به شهر تهران دارد.

۲) عوامل فرهنگی مبدا در گسترش مهاجرت به شهر تهران تاثیرگذار است.

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean		
فرض ۳	131	8.3359	1.55717	.13605		
	Test Value = 12					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
فرض ۳	-26.932	130	.000	-3.66412	-3.9333	-3.3950

تفسیر:

با توجه به اینکه مقدار (t) محاسبه شده (۲۶.۹۳۲-) با درجه آزادی (۱۳۰) و سطح معنی داری (۰.۰۰۰) از مقدار (t) بحرانی جدول بزرگتر است فرض صفر رد می شود. بنابراین با اطمینان ۹۹ درصد می توان قضاوت کرد که عوامل فرهنگی مبدا نقش مهمی در مهاجرت به شهر تهران دارد.

۴) عوامل سیاسی مبدا در گسترش مهاجرت به شهر تهران تاثیرگذار است.

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean		
فرض ۴	131	8.3130	2.28737	.19985		
	Test Value = 12					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
فرض ۴	-18.449	130	.000	-3.68702	-4.0824	-3.2916

تفسیر:

با توجه به اینکه مقدار (t) محاسبه شده (-18.449) با درجه آزادی (130) و سطح معنی داری (0.000) از مقدار (t) بحرانی جدول بزرگتر است فرض صفر رد می شود. بنابراین با اطمینان 99 درصد می توان قضاوت کرد که عوامل سیاسی مبدا نقش مهمی در مهاجرت به شهر تهران دارد.

۵) عوامل اقتصادی در شهر تهران در گسترش مهاجرت به تهران تاثیرگذار است.

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean		
فرض ۵	131	7.8931	1.98553	.17348		
	Test Value = 12					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
فرض ۵	-23.674	130	.000	-4.10687	-4.4501	-3.7637

تفسیر:

با توجه به اینکه مقدار (t) محاسبه شده (-23.674) با درجه آزادی (130) و سطح معنی داری (0.000) از مقدار (t) بحرانی جدول بزرگتر است فرض صفر رد می شود. بنابراین با اطمینان 99 درصد می توان قضاوت کرد که عوامل اقتصادی مقصد نقش مهمی در مهاجرت به شهر تهران دارد.

۶) عوامل اجتماعی در شهر تهران در گسترش مهاجرت به تهران تاثیرگذار است.

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean		
فرض ۶	131	8.3817	2.04735	.17888		
	Test Value = 12					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
فرض ۶	-20.228	130	.000	-3.61832	-3.9722	-3.2644

تفسیر:

با توجه به اینکه مقدار (t) محاسبه شده (-۲۰.۲۲۸) با درجه آزادی (۱۳۰) و سطح معنی داری (۰.۰۰۰) از مقدار (t) بحرانی جدول بزرگتر است فرض صفر رد می شود. بنابراین با اطمینان ۹۹ درصد می توان قضاوت کرد که عوامل اجتماعی مقصد نقش مهمی در مهاجرت به شهر تهران دارد.

۷) عوامل فرهنگی در شهر تهران در گسترش مهاجرت به تهران تاثیرگذار است.

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean		
فرض ۷	131	8.4427	2.48738	.21732		
	Test Value = 12					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
فرض ۷	-16.368	130	.000	-3.55725	-3.9872	-3.1273

تفسیر:

با توجه به اینکه مقدار (t) محاسبه شده (-۱۶.۳۶۸) با درجه آزادی (۱۳۰) و سطح معنی داری (۰.۰۰۰) از مقدار (t) بحرانی جدول بزرگتر است فرض صفر رد می شود. بنابراین با اطمینان ۹۹ درصد می توان قضاوت کرد که عوامل فرهنگی مقصد نقش مهمی در مهاجرت به شهر تهران دارد.

۸) عوامل سیاسی در شهر تهران در گسترش مهاجرت به تهران تاثیرگذار است.

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean		
فرض ۸	131	8.9313	2.31779	.20251		
Test Value = 12						
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
فرض ۸	-15.154	130	.000	-3.06870	-3.4693	-2.6681

تفسیر:

با توجه به اینکه مقدار (t) محاسبه شده (-۱۵.۱۵۴) با درجه آزادی (۱۳۰) و سطح معنی داری (۰.۰۰۰) از مقدار (t) بحرانی جدول بزرگتر است فرض صفر رد می شود. بنابراین با اطمینان ۹۹ درصد می توان قضاوت کرد که عوامل سیاسی مقصد نقش مهمی در مهاجرت به شهر تهران دارد.

آزمون کندال جهت تعیین رتبه مولفه ها

رتبه مولفه	میانگین رتبه ها	عنوان مولفه	رتبه مولفه
فرض ۱	۵/۳۱	عوامل اقتصادی مبدا	۲
فرض ۲	۴/۵۵	عوامل اجتماعی مبدا	۴
فرض ۳	۴/۳۷	عوامل فرهنگی مبدا	۶
فرض ۴	۳/۳۷	عوامل سیاسی مبدا	۷
فرض ۵	۵/۹۷	عوامل اقتصادی شهر تهران	۱
فرض ۶	73/4	عوامل اجتماعی شهر تهران	۳
فرض ۷	40/4	عوامل فرهنگی شهر تهران	۵
فرض ۸	۳/۲۴	عوامل سیاسی شهر تهران	۸

خلاصه و نتیجه گیری

مهاجرت در ایران به طور کلی به عنوان نیروی مازاد از مناطق سرریز جمعیت به مناطق نیازمند به نیروی انسانی نیست. بلکه به عنوان مهاجرتی تلقی می‌شود که بر اثر اصلاحات ارضی و مکانیزاسیون کشاورزی و بیکار شدن روستائیان، جذب صنایع و مشاغل به وجود آمده در شهرها خواهند شد. وقتی که هزاران نفر روستایی در ایران به طرف شهرها سرازیر شوند، بدون اینکه هیچ‌گونه برنامه‌ریزی اصولی و هماهنگ برای جذب و استقبال آنان صورت گرفته باشد، بدون شک نتایج و اثرات مخربی را به بار خواهند آورد.

بطور کلی نتایج حاصل از اجرای تحقیق عبارتند از:

- از مجموع ۱۳۱ نفر نمونه مورد پژوهش ۶۵ نفر معادل ۴۹.۶ درصد مرد و ۵۹ نفر معادل ۴۵ درصد زن و ۷ نفر معادل ۵.۳ درصد بدون پاسخ می‌باشند.
- از مجموع ۱۳۱ نفر نمونه مورد پژوهش ۸ نفر معادل ۶.۱ درصد در گروه سنی ۲۰-۲۵ سال، ۵۹ نفر معادل ۴۵ درصد در گروه سنی ۲۶-۳۴ سال، ۵۰ نفر معادل ۳۸.۲ درصد در گروه سنی ۳۸-۴۰ سال قرار دارند و ۱۰ نفر معادل ۷.۶ درصد در گروه سنی بالاتر از ۴۱ سال و ۴ نفر معادل ۳.۱ درصد بدون پاسخ می‌باشند.
- از مجموع ۱۳۱ نفر نمونه مورد پژوهش ۵۵ نفر معادل ۴۲ درصد مجرد و ۷۲ نفر معادل ۵۵ درصد متأهل و ۴ نفر معادل ۳.۱ درصد بدون پاسخ می‌باشند.
- از مجموع ۱۳۱ نفر نمونه مورد پژوهش ۴۶ نفر معادل ۳۵.۱ درصد دارای مدرک کارشناسی، ۴۶ نفر معادل ۳۵.۱ درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد و ۳۱ نفر معادل ۲۳.۷ درصد دارای مدرک دکتری و ۸ نفر معادل ۶.۱ درصد بدون پاسخ می‌باشند.
- بر اساس ارزیابی حاصل از نتایج آزمون فرضیات تحقیق عوامل اقتصادی شهر تهران در جایگاه نخست عوامل تاثیر گذار در مهاجرت به کلانشهر تهران قرار دارد.
- بر اساس ارزیابی حاصل از نتایج آزمون فرضیات تحقیق عوامل اقتصادی مبدا در جایگاه دوم عوامل تاثیر گذار در مهاجرت به کلانشهر تهران قرار دارد.
- بر اساس ارزیابی حاصل از نتایج آزمون فرضیات تحقیق عوامل اجتماعی شهر تهران در جایگاه سوم عوامل تاثیر گذار در مهاجرت به کلانشهر تهران قرار دارد.
- بر اساس ارزیابی حاصل از نتایج آزمون فرضیات تحقیق عوامل اجتماعی مبدا در جایگاه چهارم عوامل تاثیر گذار در مهاجرت به کلانشهر تهران قرار دارد.
- بر اساس ارزیابی حاصل از نتایج آزمون فرضیات تحقیق عوامل فرهنگی شهر تهران در جایگاه پنجم عوامل تاثیر گذار در مهاجرت به کلانشهر تهران قرار دارد.
- بر اساس ارزیابی حاصل از نتایج آزمون فرضیات تحقیق عوامل فرهنگی مبدا در جایگاه ششم عوامل تاثیر گذار در مهاجرت به کلانشهر تهران قرار دارد.

- بر اساس ارزیابی حاصل از نتایج آزمون فرضیات تحقیق عوامل سیاسی مبدا در جایگاه هفتم عوامل تاثیر گذار در مهاجرت به کلانشهر تهران قرار دارد.
- بر اساس ارزیابی حاصل از نتایج آزمون فرضیات تحقیق عوامل سیاسی شهر تهران در جایگاه هشتم عوامل تاثیر گذار در مهاجرت به کلانشهر تهران قرار دارد.
- بر اساس ارزیابی حاصل از نتایج آزمون فرضیات تحقیق عوامل اقتصادی شهر تهران تاثیر بیشتری نسبت به عوامل اقتصادی مبدا در گسترش مهاجرت نقش دارد.
- بر اساس ارزیابی حاصل از نتایج آزمون فرضیات تحقیق عوامل اجتماعی شهر تهران تاثیر بیشتری نسبت به عوامل اجتماعی مبدا در گسترش مهاجرت نقش دارد.

منابع و ماخذ

- ابراهیم زاده، عیسی، ۱۳۸۰، مهاجرت‌های روستایی و علل و پیامدهای آن؛ نمونه: استان سیستان و بلوچستان، نشریه تحقیقات جغرافیایی بهار .
- اوپرای، آس، ۱۳۷۰، مهاجرت، شهرنشینی و توسعه، ترجمه فرهنگ ارشاد، تهران، مؤسسه کار و تأمین اجتماعی
- پیران، پرویز، ۱۳۷۰-۱۳۶۹، دیدگاه‌های نظری در جامعه‌شناسی شهر و شهرنشینی، ماهنامه اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۵۲-۴۲
- تودارو، مایکل، ۱۳۶۷، مهاجرت داخلی در کشورهای در حال توسعه، ترجمه مصطفی سرمدی، تهران، دفتر بین‌المللی کار، چاپ اول.
- سیلانیان طوسی، علی، ۱۳۸۰، بررسی پدیده مهاجرت و اثرات آن بر زندگی اجتماعی و اقتصادی شهر، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد.
- جواهری پور، مهرداد، ۱۳۸۱، چالش جهانی فقر شهری، فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره ۶، انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی.
- ۴۸-زنجانی، حبیب اله، ۱۳۷۰، جمعیت و شهرنشینی در ایران، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران
- زنجانی، حبیب اله، ۱۳۷۱، جمعیت و توسعه، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- زنجانی، حبیب‌اله، ۱۳۸۰، مهاجرت، تهران، انتشارات سمت.
- زمیمل، جورج، ۱۳۸۵، کلانشهر و حیات ذهنی، مترجم: ناصرالدین غراب، مجله مدیریت شهری، شماره ۱۸.
- صراف، مظفر، ۱۳۸۱، مهاجرت داخلی و مسأله مدیریت شهری؛ با تأکید بر شرایط ایران، نشریه مدیریت شهری، شماره ۱۰.

- عظیمی، ناصر، ۱۳۸۱، مهاجرت از روستا به شهر، نگاهی متفاوت، نشریه مدیریت شهری، شماره ۱۰.
- کلانتری، صمد، ۱۳۸۲، کلیات جمعیت‌شناسی، تهران، نشر هور و سلمان.
- گیدنز، آنتونی، ۱۳۸۳، جامعه‌شناسی، مترجم: منوچهر صبوری، نشر نی، چاپ سوم
- لهسایی‌زاده، عبدالعلی، ۱۳۶۸، نظریات مهاجرت، شیراز، انتشارات نوید.
- نورائی، مهرداد، ۱۳۷۶، پویایی پدیده هویت در مهاجرت و حاشیه‌نشینی، نشریه فرهنگ، شماره ۲۲ و ۲۳.
- هادیزاده بزاز، مریم، ۱۳۸۴، حاشیه‌نشینی و راهکارهای ساماندهی آن در جهان، انتشارات آذربرزین، چاپ دوم.
- هدایتی، محمود و منصور، محمود (۱۳۵۷) علل مهاجرت‌های داخلی در تهران و حاشیه‌نشینی در تهران، طرح پژوهشی دانشگاه تهران.